

Mô hình Socrates: một phương pháp đặt câu hỏi hiệu quả trong dạy học

Nguyễn Quỳnh Anh*; Đặng Thị Khánh Hà*

* ThS. Khoa Tiếng Anh, Trường Đại học Thương mại

Received: 9/2/2023; Accepted: 13/2/2023; Published: 21/2/2023

Abstract: *Beside other aspects of classroom interaction in classrooms, asking questions has been the subject of many studies and is considered as a vital factor in teaching and learning because of the fact that there is no possibility that a classroom lesson takes place without any questions posed by teachers. There are different types of questions posed and the level of participation and students' learning rely on the varieties of questions asked by teachers during classroom sessions. The article reviews aspects of the questioning technique and suggests a popular and effective one called Socrates. Based on Socratic model, questioning technique helps students improve their critical thinking through focusing explicitly on the process of thinking. According to Socrates, when questions are disciplined and carefully structured, then, students are able to slow down and examine their own thinking processes.*

Keywords: *Based on Socratic model*

1. Đặt vấn đề

Đối với một người giáo viên, việc tham gia cùng học sinh trong các hoạt động dạy và học trong lớp nên là một việc cần thiết và có tần suất thường xuyên. Một trong những nhiệm vụ quan trọng nhất của một giáo viên trong quá trình tham gia vào hoạt động dạy và học đó là đặt câu hỏi. Hoạt động này có thể được sử dụng để kiểm tra kiến thức về quá khứ, với các câu hỏi yêu cầu câu trả lời thực tế bằng cách hỏi ai, cái gì, ở đâu và khi nào. Đặt câu hỏi được cho là một trong những phương thức giảng dạy phổ biến nhất. Trải qua hàng ngàn năm, các giáo viên đã biết rằng có thể truyền đạt kiến thức thực tế và hiểu khái niệm thông qua quá trình đặt câu hỏi. Tuy nhiên, mặc dù hành động đặt câu hỏi có khả năng hỗ trợ rất nhiều cho quá trình học tập, nhưng nó cũng có khả năng khiến người học ngừng học nếu thực hiện không đúng cách. Bài viết trình bày một số vấn đề liên quan đến kỹ thuật đặt câu hỏi, vai trò của câu hỏi trong môi trường lớp học, và giới thiệu một phương pháp đặt câu hỏi hiệu quả: Phương pháp Socrates.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Kỹ thuật đặt câu hỏi

Các nghiên cứu trong lĩnh vực giảng dạy ngoại ngữ cho thấy đặt câu hỏi là một yếu tố then chốt trong quá trình dạy và học [1,2,3]. Do đó, việc học tập, suy nghĩ, tham gia và mức độ tham gia của học sinh phụ thuộc vào loại câu hỏi mà giáo viên đặt ra và sử dụng trong lớp học [3]. Tuy nhiên, để tìm hiểu vai trò của câu hỏi đối với tư duy phản biện của người học,

trước tiên, điều quan trọng là phải làm rõ chính xác “câu hỏi” nghĩa là gì. Định nghĩa toàn diện nhất cho câu hỏi được đề xuất bởi Cotton [4]: “Câu hỏi là bất kỳ câu nào có hình thức hoặc chức năng nghi vấn”. Hơn nữa, ông khẳng định rằng “Trong môi trường lớp học, câu hỏi của giáo viên được định nghĩa là tín hiệu hướng dẫn hoặc tác nhân kích thích truyền đạt cho học sinh các yếu tố nội dung cần học và hướng dẫn họ phải làm gì và làm như thế nào” [4]. Các nhà nghiên cứu cũng thừa nhận rằng có một mối quan hệ rõ ràng giữa việc đặt câu hỏi trong lớp học của giáo viên và kết quả của học sinh, tức là thành tích, khả năng duy trì, kỹ năng tư duy và mức độ tham gia. Hơn nữa, một số học giả tin rằng suy nghĩ không được điều khiển bởi các câu trả lời mà chủ yếu là bởi các câu hỏi, cho thấy tầm quan trọng của việc đặt câu hỏi trong lớp học.

Paul và Elder [5] khẳng định rằng việc đặt câu hỏi hiệu quả dẫn đến chuyển đổi suy nghĩ và ý tưởng của học sinh. Strother nhấn mạnh rằng “Việc đặt câu hỏi rất quan trọng vì các câu hỏi thúc đẩy học sinh, tập trung sự chú ý của chúng, khơi gợi quá trình xử lý thông tin sâu hơn, cho học sinh biết họ nắm vững nội dung tốt như thế nào và cho họ cơ hội thực hành và luyện tập” [6]. Nasreen cũng bổ sung một số lý do để đặt câu hỏi: để thể hiện sự quan tâm muốn nghe những gì người học cảm nhận và suy nghĩ; để khuyến khích cách tiếp cận giải quyết vấn đề để suy nghĩ và học tập; và đào sâu trình độ tư duy của người học. Bằng cách kết hợp các câu hỏi cấp độ cao hơn vào

lớp học, học sinh sẽ được khuyến khích phát triển hiệu quả các kỹ năng tư duy phản biện của mình.

Rõ ràng là các câu hỏi đóng một vai trò quan trọng trong việc dạy và học trên lớp. Các loại câu hỏi của giáo viên có thể ảnh hưởng đến tương tác trong lớp học [8]. Farahian và Rezaee [8] cũng chỉ ra rằng các loại câu hỏi phụ thuộc vào trình độ và kinh nghiệm của giáo viên, và sự im lặng và miễn cưỡng tham gia vào việc học trên lớp có thể là do kỹ thuật đặt câu hỏi không hiệu quả, điều này cho thấy vai trò của kỹ thuật đặt câu hỏi trong việc phát triển năng lực tư duy phản biện của học sinh. Atika và cộng sự đã chứng minh kết quả tương tự trong nghiên cứu của họ trên một nhóm học sinh trung học ở Malaysia. Nghiên cứu tiết lộ rằng những học sinh tham gia nhận được sự hỗ trợ từ giáo viên bằng các câu hỏi gợi mở đã cho thấy sự cải thiện trong kỹ năng viết của họ. Kết quả nghiên cứu cho thấy kỹ thuật đặt câu hỏi là một cách hiệu quả để thúc đẩy học sinh viết.

2.2. Phân loại câu hỏi

Có nhiều cách phân loại câu hỏi của giáo viên trong lớp học. Các nghiên cứu tập trung vào các câu hỏi của giáo viên chủ yếu tập trung vào việc phát triển các nhóm phân loại khác nhau. Nystrand & Gamoran phân loại các câu hỏi của giáo viên thành hai nhóm: câu hỏi xác thực và câu hỏi kiểm tra. Celce-Murcia & Larsen-Freeman và Biber và cộng sự đã đề xuất một cách phân loại dựa trên hình thức các câu hỏi của giáo viên bao gồm câu hỏi Yes/No, câu hỏi Wh-, câu hỏi đuôi và câu hỏi lựa chọn.

Blosser chỉ ra rằng phần lớn các câu hỏi mà giáo viên hỏi học sinh là câu hỏi ngắn và câu hỏi đóng, dẫn đến câu trả lời một hai từ của học sinh và không khuyến khích tư duy sáng tạo hoặc đổi mới. Tuy nhiên, những loại câu hỏi này vẫn rất hữu ích vì chúng đủ để đánh giá kiến thức của học sinh về các sự kiện và tạo nền tảng cho quá trình xử lý nhận thức khác. Một câu hỏi điển hình thuộc nhóm này có thể nhắc đến như “Thủ đô của Mỹ là gì?” Ngược lại, các câu hỏi mở có thể yêu cầu học sinh so sánh mô tả các sự kiện hoặc suy nghĩ, nêu hoặc giải thích các mối liên hệ hoặc giải quyết vấn đề. Ví dụ sau đây minh họa một câu hỏi khác nhau: “Sự khác biệt giữa văn hóa kinh doanh của Mỹ và Việt Nam là gì?” Những câu hỏi như vậy gợi ra những câu trả lời có phạm vi rộng và có cơ hội đúng cao hơn. Clement cũng lưu ý rằng những câu hỏi như vậy được cấu thành để dẫn dắt học sinh suy nghĩ xa hơn và do đó tạo cơ hội cho những câu trả lời đa dạng. Mặc dù phụ thuộc vào kiến thức thực tế, các câu trả lời có tính phản biện và

sáng tạo được khuyến khích bởi tư duy khác biệt và có thể thách thức học sinh dự đoán, đưa ra giả thuyết hoặc đưa ra kết luận. Một số cụm từ như “điều gì sẽ xảy ra nếu...” được biết đến với các câu hỏi được tổ chức thành các câu hỏi khác nhau. Đây là một ví dụ về một câu hỏi khác nhau: “Trong một trăm năm nữa, xã hội của chúng ta sẽ như thế nào?” Sự khác biệt giữa nhóm câu hỏi đóng và mở này có ý nghĩa quan trọng trong và có thể được giáo viên sử dụng một cách thông minh trong lớp học. Việc đặt câu hỏi vượt ra khỏi những dạng gợi nhớ thông tin là rất quan trọng. Tuy nhiên, tỷ lệ các câu hỏi đóng do giáo viên khơi gợi trong lớp học lớn hơn đáng kể so với các câu hỏi mở – theo Borich, tỉ lệ này khoảng 4:1. Tuy nhiên, việc xây dựng các câu hỏi mở khuyến khích tư duy vượt ra ngoài khả năng nhớ lại các thông tin thực tế thường rất khó nhưng nếu lập kế hoạch cẩn thận thì điều này có thể khắc phục được.

2.3. Phương pháp đặt câu hỏi Socrates

Trong số các kỹ thuật đặt câu hỏi, phương pháp Socrates được nhắc đến và sử dụng phổ biến trong lớp học với ý nghĩa sư phạm tích cực.

Socrates là một Triết gia Hy Lạp cổ đại, là người đặt nền móng và có ảnh hưởng sâu sắc đến triết học phương Tây. Ông được biết đến với phương pháp đặt câu hỏi Socrates (Socrates Questioning Technique), một phương pháp thực hành giảng dạy sư phạm hiệu quả để khám phá ý tưởng theo chiều sâu. Phương pháp đặt câu hỏi Socrates có thể áp dụng ở tất cả các trình độ và rất hữu ích với các giáo viên. Sử dụng phương pháp Socrates, giáo viên có thể thúc đẩy tư duy độc lập của người học, trao quyền sở hữu kiến thức cho họ. Hiểu một cách đơn giản, phương pháp đặt câu hỏi Socrates là cách giáo viên giúp học sinh tự khai thác và xâu chuỗi kiến thức của mình để đi đến kết luận, đưa ra giải pháp cho một vấn đề nào đó. Thay vì trực tiếp hỏi người học câu trả lời, giáo viên tiếp cận gián tiếp bằng cách đặt câu hỏi xung quanh có liên quan đến vấn đề đó.

Khi sử dụng phương pháp Socrates, giáo viên chính là hình mẫu của tư duy phản biện, nhưng vẫn là người tôn trọng quan điểm của người học, thể hiện sự quan tâm đến suy nghĩ của người học. Môi trường lớp học có sự kích thích trí tuệ được tạo ra, ở đó giá trị của mỗi học sinh được công nhận, học sinh được thử thách nhưng vẫn cảm thấy thoải mái khi trả lời các câu hỏi trước các bạn cùng lớp.

Để kích thích và duy trì môi trường lớp học như vậy, giáo viên cần thực hiện một số thao tác như sau: Thiết lập các câu hỏi quan trọng để khai thác ý và

giúp định hướng cho cuộc hội thoại

Sử dụng thời gian chờ: ít nhất 30 giây trước khi học sinh trả lời

Theo sát các ý kiến trả lời của học sinh

Đưa ra những câu hỏi thăm dò

Tóm tắt thường xuyên bằng cách ghi lại những điểm mấu chốt vừa được thảo luận

Thu hút càng nhiều học sinh tham gia thảo luận càng tốt

Để học sinh tự mình khám phá kiến thức qua những câu hỏi thăm dò mà giáo viên nêu ra

Đồng thời, để áp dụng thành công phương pháp Socrates, giáo viên nên phổ biến đến người học những việc họ cần làm, bao gồm:

Tham gia tích cực khi được chỉ định

Trả lời ngắn gọn, rõ ràng nhất có thể

Truyền tải thông tin đến người nghe một cách rõ ràng

2.4. Các dạng Câu hỏi Socrates

Các câu hỏi được đặt ra cần phải khơi gợi, đôi khi là định hướng, suy nghĩ của người được hỏi, giúp mở ra các góc nhìn mới, chỉ ra những ngụy biện logic (logical fallacy) trong tư duy và khai thác sâu hơn về cả những tư tưởng nằm sau các câu trả lời, từ đó giúp người được hỏi thay đổi cách suy nghĩ từ tận gốc rễ.

Richard Paul và Linda Elder đã xây dựng 6 loại câu hỏi Socrates [21]. Có thể kể đến một vài ví dụ điển hình trong mỗi loại câu hỏi như sau:

Câu hỏi làm rõ (Clarification):

Ý chính của em là gì?

Em lấy ý tưởng đó từ đâu?

Em có thể lấy một ví dụ được không?

Em có thể tóm tắt những ý chúng ta vừa thảo luận được không?

Câu hỏi thăm dò giả định (Probing Assumptions):

Em có giả định gì về vấn đề này?

Em nghĩ có thể tìm bằng chứng cho những giả định của mình ở đâu?

Em sẽ hỗ trợ giả định của mình như thế nào?

Câu hỏi tìm lý do và bằng chứng (Probing Reasons and Evidence)

Tại sao em nghĩ rằng điều đó là đúng?

Chúng ta cần thông tin nào khác?

Em có thể giải thích lý do cho mọi người không?

Những lý do nào khiến em đưa ra kết luận này?

Có lý do nào để nghi ngờ bằng chứng này không?

Điều gì khiến em tin như thế?

Câu hỏi về góc nhìn và quan điểm (Viewpoints and Perspectives):

Các nhóm khác sẽ phản hồi câu hỏi này như thế nào?

Bạn sẽ đáp lại một ý kiến phản đối rằng ... như thế nào?

Những người tin rằng ... sẽ nghĩ gì?

Có cách thay thế nào không?

Câu hỏi về hàm ý và hệ quả (Probing Implications and Consequences)

Nó có thể gây ra tác động nào?

Điều đó chắc chắn xảy ra hay có khả năng xảy ra?

Có cách thay thế nào không?

Em hàm ý điều gì qua việc này?

Nếu điều đó xảy ra, nó có thể gây ra hậu quả gì?

Tại sao?

Câu hỏi về bản chất của chính câu hỏi ban đầu (Questions about Questions)

Tại sao câu hỏi này lại quan trọng thế?

Câu hỏi này lại khó hay dễ trả lời?

Tại sao em nghĩ vậy?

Chúng ta có thể đưa ra những giả định nào dựa trên câu hỏi này?

3. Kết luận

Đặt câu hỏi là một phần không thể thiếu trong mỗi lớp học. Việc trả lời câu hỏi giúp người học tự đánh giá những kiến thức họ tiếp nhận được, mức độ tư duy về các khía cạnh liên quan đến nội dung học tập. Đối với giáo viên, việc đặt câu hỏi giúp họ kiểm tra sự hiểu bài của học sinh, khả năng tư duy đa chiều và mức độ tham gia vào bài học của người học. Phương pháp đặt câu hỏi Socrates là một phương pháp được cho là có hiệu quả cao trong việc kích thích khả năng tư duy sáng tạo và chiều sâu suy nghĩ của người học trong quá trình lĩnh hội kiến thức mới. Áp dụng mô hình Socrates giúp giáo viên thể hiện sự tôn trọng quan điểm cá nhân người học, đồng thời bồi dưỡng năng lực học tập chủ động ở học sinh, giúp các em kết nối các mảng kiến thức rời rạc lại một cách logic có kỷ luật.

Tài liệu tham khảo

[1] M. D. Gall, "The use of questions in teaching". *Review of Educational Research*, 40, 707-720, 1970.

[2] N. M. Sanders, *Classroom questions: What kinds?* New York: Harper & Row, 1966.

[3] W. W. Wilen, *Questioning skills for teachers*. (3rd ed.). Washington, DC: National Education Association, 1991.

[4] K. Cotton, *Classroom questioning*. North West Regional Educational Laboratory, 2001.

[5] R. Paul, & L. Elder, *Critical Thinking: Learn the Tools the Best Thinkers Use*. Pearson Prentice Hall, 2006.